

Çok Kültürlülük ve Müslümanlar

Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ

Batıda ve İslam Dünyasında Çok Kültürlülük

Farklı kültürel yapıların kendi kültürel birikimleriyle bir arada yaşamasına dair bir olguyu ifade eden çok kültürlülük, içinde yaşadığımız tarihsel şartlarda bizleri kuşatan bir realitedir. Küreselleşmenin dünya genelinde etkilerini çarpıcı bir şekilde hissettirdiği ve dünyanın gittikçe küresel bir köye dönüştüğü günümüzde çok kültürlülük kaçınılmaz bir olgu olarak bütün insanlığı kuşatmaktadır. Diğerlerinden soyutlanmış, tek tip, yalıtılmış kültürel yapılara sahip toplumların gittikçe yok olduğu bilinen bir gerçektir. Zira yaşadığımız çağda gerek gittikçe artan iletişim ve ulaşım imkânlarıyla sosyal ve kültürel ilişkiler ağının gitgide gelişmesi, gerekse sosyal, ekonomik ve politik şartlara paralel olarak gittikçe etkisini artıran göç faktörü, farklı kültürel arka planlara sahip bireylerin ve halkların bir arada yaşamasını ve birbirleriyle etkileşimini kaçınılmaz kılmaktadır. Kültürler arası bu bir arada olma durumu bir yandan farklı kültürel yapıların birbirleriyle tanışması ve iletişim kurması sebebiyle zengin bir kültürel atmosferin ortaya çıkışını sağlarken, diğer yandan birçok yerde örneklerine rastlanacağı gibi zaman zaman kültürel çatışmalara da neden olmaktadır.

Kültürler arası ilişkiler açısından günümüzde yaşanan en önemli sorunların başında kültür çatışmaları gelmektedir. Bu çatışmalar genelde baskın kültürel yapının diğerlerini asimile etmeye çalışması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan dünya genelinde farklı kültür grupları arasındaki mücadelenin fiili çatışmalara ve şiddete dönüştüğü ve kültür farklılıklarının şiddete ve teröre vesile kılındığı da bir gerçektir. Farklı kültürel yapılar arasında yaşanan çatışma ortamının arka planında yer alan sosyal, siyasal, ekonomik ve tarihsel birçok etmenden söz edilebilir. Bununla birlikte kültürel tutuculuk, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, tek tipçi toplumsal yapı anlayışı ve toplumlarda gittik-

çe etkisini artıran milliyetçi temalar gibi hususlar kültürlerarası çatışmaları özellikle tetikleyen faktörler olarak öne çıkmaktadır.

Farklı kültürel yapılar arasındaki çatışma ortamının engellenmesi ve kültür gruplarının kendini ifade etme ve temel hak ve hürriyetlerden yararlanma gibi hususlarda ayrımcılığa tabi tutulmaması gibi konular günümüzde ayrı bir önem arz etmektedir. Entelektüel ve akademik çevrelerde çok kültürcülük tartışmaları çerçevesinde, aralarında bir karşılaştırma yapmaksızın ya da birini diğerine öncelemeksizin kültürel çeşitliliğin korunmasının ve farklı kültürel yapılar arasındaki çatışmanın engellenmesinin yolları aranmaktadır.

Geçmişten günümüze çok kültürlülük tecrübesi açısından genel anlamda Batı ile Doğu, özel anlamda ise Hıristiyan ve İslam dünyaları arasında farklı tecrübeler yaşandığı bilinmektedir. Genel anlamda Batı yakın zamanlara, kabaca son birkaç yüzyıla kadar genelde tek tipçi, farklı kültürel yapılara kapalı yapısıyla dikkati çekerken, Doğu ise tarih boyu hep kültürel çeşitliliğiyle ve zenginliğiyle öne çıkmıştır.

Tarihsel süreçte tutucu ve tek tipçi sosyo-kültürel arka plana sahip toplumsal yapıların farklı kültürlere kapılarını kapattıkları ve dolayısıyla savaşlar ve göç gibi durumlarda, bir arada yaşama durumunda kaldıkları farklı kültür gruplarını ya asimle etme ya da yok etme cihetine gittikleri görülmektedir. Batı dünyası çok kültürlülük açısından fazla uzun bir geçmişe sahip değildir. Yahudi diasporası gibi bazı sınırlı istisnalar dışında Batı, genelde çok kültürlülüğü sömürge ve kolonyalizm ile birlikte tecrübe etmeye başlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde genelde tek tipçi ve kültürel dayatmacı yapısıyla ön plana çıkan Hıristiyan Batı dünyasında gerek etnik gerekse dinsel düzlemde farklılıklar yok edilmeye çalışılmıştır. Farklı kültürel yapılara yönelik dışlayıcı ve asimle edici tutumda Hıristiyan geleneğinin Ortaçağ başlarından itibaren geliştirdiği argümanlar etkili olmuştur. Ortaçağ başından itibaren yalnızca farklı dinsel ve inançsal yapılar değil, Hıristiyanlığın kendi içindeki çeşitlilik bile heretisizm olarak addedilmiş ve henüz 4. yy başlarında Donatusçulara ve Aryüşçülere karşı yürütülen takibatta görüldüğü gibi heretik olarak nitelenen kişi ve gruplara karşı adeta bir süreklilik avı yürütülmüştür. Augustine (ö. 430) ve Ambrose (ö. 397) gibi çeşitli Hıristiyan ilahiyatçılar, farklı geleneklere karşı yürütülecek olan şiddetli “haklı savaş” kuramıyla meşrulaştırmışlardır. İmparator Konstantin döneminden itibaren, imparatorluğun resmi dinsel öğretilerinin dışında inanç ve öğretilere sahip olan ve dolayısıyla heretik ilan edilen

kişiler, devlete karşı suçlu sayılmışlar ve ölüm cezasına çarptırılmışlardır. 384 yılına ait ünlü Theodosius Kuralı'nda, otoritenin heretikler ve aykırı mezhep hareketleri hakkındaki yaklaşımı şöyledir:

Şefkatimiz/yönetimimiz altında bulunan bütün halkların, yüce havari Petrus'un Romalılara verdiği belirtilen dine göre yaşamalarını arzu ediyoruz. ... Heretiklerin ve hizipçilerin çeşitli cezalara çarptırılmalarını arzuluyoruz. ... Ayrıca biz, tanrılara kurban sunulmamasına karar veriyoruz. Kim böylesi bir suç işlerse öfke kılıcıyla vurulsun.

Farklı din gruplarına yönelik dışlayıcılık ve nefret dili ortaçağın ilerleyen dönemlerinde artarak sürmüş ve kilisenin kontrolündeki Engizisyon mahkemeleri resmi din anlayışı dışındaki kültür yapılanmalarına karşı şiddetli cezalar uygulamıştır. Nitekim IV. Alexander (ö. 1261) ve XXII. John (ö. 1334) gibi zamanın papaları, Engizisyon mahkemelerinde cadılıkla suçlanarlara karşı düzenlemeler yapmışlar ve bunu izleyen dönem, özellikle 15. yüzyıl, cadılıkla suçlanarlara karşı şiddetli bir cezalandırma dönemi olmuştur. Yine kilise, Haçlı Seferlerini Tanrı'nın bir iradesi olarak saymış; kendilerine karşı savaşılan Müslümanların şeytan olduklarını savunmuştur. Diğer taraftan, kilise tarafından organize edilip kutsanan Haçlı seferlerinin tek nedeni ve muhatabı Müslümanlar olmamıştır; bu askeri seferlerde Müslümanlarla birlikte Yahudiler ve Doğu Hristiyanları da cezalandırılmaya çalışılmıştır. Haçlı orduları (özellikle İngiliz Haçlı birlikleri), İsa'nın katilleri olarak tanımladıkları Yahudilerden çarmıh olayının intikamını almaya koyulmuşlardır. Nitekim Yahudilere karşı Hristiyan tepkisi, 13. yüzyılda onların İngiltere'den 15. yüzyıl sonlarında (1492'de) İspanya'dan/Endülüs'ten, bir müddet sonra ise Portekiz'den kovulmalarına neden olmuştur.

Hristiyan Batı'nın bu tutucu, tek tipçi ve farklılıklara, özellikle de farklı din ve inanç gruplarına tahammülsüz tutumunun kabaca son birkaç yüzyıla kadar devam ettiği bilinmektedir. Son zamanlardaki değişim ise önemli ölçüde Batı merkezli köle ticareti, emperyalizm ve kolonicilik gibi durumlar nedeniyle. Zira bu durumlar doğrudan ya da dolaylı olarak farklı etnik ve dinsel karakterdeki halkların Batılı halklarla ve Batı ülkelerinde bir şekilde bir arada yaşamaları gibi fiili bir durum ortaya çıkarmıştır.

Çok kültürlülük açısından son birkaç yüzyılda yaşanan tarihsel gelişmeler Batı toplumsal yapısında ciddi problemlerin yaşanmasına yol açmıştır. Batı uluslarının sahip oldukları askeri, siyasal ve ekonomik güç ile kısa zamanda

baş döndürücü bir hızla dünyanın dört bir yanında sömürgeler ve koloniler oluşturmaları, bir yandan Batılılara din de dâhil kültür ihracı yapacakları yeni ortamların elde edilmesi imkânını sunarken, diğer taraftan yeni kültürel geleneklerle karşılaşmanın doğurduğu bazı sorunlara da neden olmuştur. Köle ticaretine ve sömürge bölgelerinde gelişen durumlara bağlı olarak bu bölgelerden Hıristiyan Batıya göç yaşanmış ve Batı demografisinde önceki- ne kıyasla sosyal ve kültürel çeşitlilik artmıştır. Bu arada birçok yerde, fiili sömürge döneminin sona ermesiyle birlikte, sömürge esnasında bir şekilde sömürgecilerle işbirliği yapan yerli halktan gruplar da sömürgeci efendilerinin anavatanlarına göç edip yerleşme durumunda kalmışlardır. Bu durum, Ortaçağdan itibaren Batı Hıristiyan kültürünün Avrupa’da kurmuş olduğu monopolinin bir şekilde sarsılmasına neden olmuştur. Geçmişte Katolik ve Protestan kavgalarında olduğu gibi kendi iç farklılıklarına bile tahammül edemeyen Batı’da, Hıristiyanlık dışı Hinduizm, Budizm ve Sih dininden çeşitli Çin dinlerine ve hatta Afrika yerli kabile kültürlerine kadar birçok farklı dinsel geleneğin Hıristiyanlıkla yan yana yaşamak durumunda olması ve özellikle metropollerde kiliselerle birlikte sinagogların, camilerin, Hindu tapınaklarının, gurdvaraların ve benzeri mabetlerin yükselmesi, Batılılar arasında ciddi toplumsal sorunlara yol açmıştır. Batı toplumları arasında kültürel miras olarak nesilden nesle aktarılan farklılıklara karşı tahammülsüzlük ve eksklüvizizm/dışlamacılık geleneği, gerek kilise içerisinde gerekse entelektüel düzlemde tartışılmaya başlanmış; dinler arası, inançlar arası ve kültürler arası diyalog ve hoşgörünün temelleri oluşturulmaya çalışılmıştır. Batı entelijensiyasında yoğun tartışmalara neden olan inklusivizm ve pluralizm tartışmalarını bu bağlamda düşünmek gerekir.

Her ne kadar Batıda geleneksel tek tipçilik ve dışlayıcılığa karşı çok kültürlülüğün temellendirilmesine yönelik entelektüel ve sosyal bir arka plan oluşturulmaya ve bu doğrultuda bir takım politikalar yürürlüğe konulmaya çalışılsa da Batı dünyası kendi kültürel perspektifini merkeze alan ve diğerlerini ötekileştirerek onlara tepeden bakan dışlamacı ve dayatmacı tavrını özde değiştirmemiştir. Bu tutum ve davranış özellikle Doğu’ya ve “üçüncü dünya” olarak adlandırılan çevreye karşı daha belirgin bir şekilde kendisini göstermektedir. Nitekim bu doğrultuda günümüzde Avusturya ve İsviçre’den Hollanda ve İngiltere’ye kadar birçok Batı toplumunda, yabancı düşmanlığının, ırkçılığın ve tutuculuğun gittikçe etkisini artırması ve toplumun gitgide milli-

yetçi duygularla içe kapanan ve farklı kültürlerle, bu arada özellikle İslam'a ve Müslüman toplumlara karşı kendisini kapatan ön yargısal, tutucu ve dışlayıcı bir sosyolojinin egemenliğine giriyor olması dikkati çekmektedir.

Batı'nın tarihsel süreçteki genelde tek tipçi yapısına karşılık İslam dünyasında ise öteden beri etnik ve dinsel çok kültürlülüğün mevcut olduğu ve bunun bizzat İslam'ın temel referansları temelinde meşru bir zemine oturtulduğu bilinmektedir. Nitekim Kur'an'da bütün farklılıklarına rağmen insanın köken birlikteliğinin ve insan olma açısından birbirinden hiçbir farklılığının (üstünlüğünün ya da eksikliğinin) olmadığını vurgulanması ve inanç konusunun insanın hür iradesiyle yaptığı ve Allah katındaki sonuçlarına ilişkin sorumluluğu da üstlendiği bir özgürlük konusu olduğunun belirtilmesi, yine farklılıkların varlık sebebi olarak "tanışma" ve "hayırda yarışma" kavramlarının ön plana çıkarılması farklı kültürel yapıların bir arada yaşamasına yönelik bir imkân ve altyapı üretmiştir. Bu altyapıdan hareketle İslam hukukunda farklı kültürel kimliklerin ve din bağlularının bir arada yaşamalarına yönelik çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Böylelikle de Kudüs, Bağdat, Şam, İstanbul vb. merkezler tarih boyu farklılıkları bir arada barındıran, kültürel zenginlik merkezleri olmuştur.

İslam dünyasında çok kültürlülüğün temel referansı Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünnetidir. Kur'an, farklılıkları çatışmanın değil birbirini anlama ve tanımanın aracı olarak değerlendirmiş, dolayısıyla farklılıkları yok edilmeleri gereken şeyler olarak değil, hak ve hakikatin temsil edilip anlaşılması hususunda birbirleriyle karşılaştırılarak hakikatin daha iyi anlaşılması vasıtası olarak görmüştür. Bu bağlamda insanlar arasındaki etnik, sosyal ve kültürel farklılıklar hakikat yarışında bir çeşitliliktir. Etnik ve kabilevî farklılıklar tanışma amacına yöneliktir; dinsel inançsal farklılıklar ise insanın özgür iradesinin gereğidir. İnsan hakikat ve kurtuluş konusunda kendisine öngörülen gerçeği seçme/tercih etme konusunda özgürdür ve seçimi doğrultusunda sorumlu olacaktır. İnsanın bu sorumluluğu için özgürlük esastır. İnsanın iradesini özgürce kullanabilmesi için ise buna imkân tanınmalıdır. Bu doğrultuda farklı inanç, düşünce ve tutumlara sahip kişilere ve gruplara özgürlük alanı oluşturulması Allah'ın öngörmüş olduğu bir düzendir. İnsanlara inanç, düşünce ve din konusunda baskı yapılması kesin kesindir; zira dinde zorlama yoktur ve insanların birbirlerini hidayete kavuşturma gibi bir yetkisi ve görevi de bulunmamaktadır. Kaldı ki Kur'an'da bizzat Hz. Muhammed de bu

konuda uyarılmakta ve kendisinin insanları uyarma ve tebliğ dışında onları hidayete iletebilme gibi bir yetisinin ve görevinin olmadığı konusunda hatırlanmaktadır.

Bu ve benzeri Kur'an mesajları doğrultusunda Hz. Muhammed de bizzat yaşamı esnasında farklı kültürel yapılarla bir arada yaşama tecrübesi açısından önemli örneklikler bırakmıştır. Örneğin henüz Medine'ye hicretin hemen sonrasında ortaya koyduğu bir arada yaşama modeli oldukça önemlidir. Günümüzde "Medine Vesikası" olarak adlandırılan 47 maddelik bir metinle Müslümanlarla diğer farklı inanç gruplarının belirli bir anlaşma çerçevesinde bir arada yaşamasına imkân hazırlanmıştır. Bu anlaşma ile Allah Resulü'nün yönetiminde anlaşmaya taraf olan Müslümanlar, Yahudiler ve bunların anlaşmalı olan diğer gayrimüslim gruplar hep birlikte bir "ümme" olarak nitelenmiştir. Ortak yükümlülükler etrafında her toplumsal yapı kendisini özgürce ifade hakkı bulmuştur. Her türlü anlaşmazlık durumunda ise başvuru merciinin Hz. Peygamber olduğu vurgulanmıştır. Hicret sonrası yürürlüğe konan bu model, çok kültürlü toplum yapısı ve farklılıkların bir arada yaşaması açısından oldukça önemli bir örnek oluşturmuştur. Anlaşmaya taraf olan diğer kesimler anlaşmayı ihlal etmedikçe Hz. Peygamber ve Müslümanlar anlaşmaya bağlı kalmışlardır.

Bundan başka İslam tarihinde toplumsal yapıda çok kültürlülüğe imkân sağlayan bir hukuk/fıkıh üretildiği de bilinmektedir. Zımmilik hukuku olarak adlandırılan bu düzenleme çerçevesinde diğer kültürel yapıların İslam toplumunun egemenliği altında yaşamalarına ve kendilerini ifade etmelerine imkân tanınmıştır.

İslam toplumlarında Kur'an'ın öğretilerinden ve Hz. Peygamber'in uygulamalarından hareketle üretilen bu modeller doğrultusunda Kudüs, Kahire ve Şam'dan Bağdat, İstanbul ve Kurtuba'ya kadar birçok merkez tarihte çok kültürlülüğün biraradalığı açısından güzel örnekler vermişlerdir. Bununla birlikte zaman zaman değişen sosyal ve siyasal şartlara bağlı olarak farklı etnik ya da inanç gruplarına karşı şiddet ve takibat uygulandığı ve tek tipçi politikaların yürürlüğe konulduğu da bir gerçektir.

Günümüze geldiğimizde İslam toplumlarının genel anlamda çok kültürlülüğün biraradalığı açısından olumlu bir pozisyonda olduğunu söylemek maalesef zordur. Gerek İslam dünyası olarak adlandırılan coğrafyada gerekse Müslümanların azınlık olarak yaşadıkları bölgelerde Müslümanlar açısından

çok ciddi sorunların yaşandığı bir gerçektir. İslam'ın farklılıkları “taarüf/tanıma ve hayırda yarışma vesilesi” ve “insanın iradesini kullanma konusunda özgürce takındığı ve sorumluluğunu üstlendiği bir özgürlük alanı” olarak görmesine dayalı anlayış, maalesef yerini katı dışlamacılığa ve İslam dünyası geneline yayılmış olan etnik, dinsel, hatta mezhepsel farklılıklar arasındaki çatışmalara bırakmıştır. Hz. Peygamber'in yalnızca Müslümanları değil gayrimüslimleri de içine alan “ümme” tanımlaması bir tarafa, bütün farklılıklarıyla Müslümanları içine alan bir ümmet kavramı bile yadırganır olmuş ve yalnızca dar inanış, düşünüş ve etnik ya da kültürel birliktelikler dışında diğerleri ötekilenir hale gelmiştir. Böylelikle İslam geleneğinin tarihsel süreçte üretmiş olduğu, temel hak ve hukukun korunması ve bunlara saygı duyulması çerçevesinde farklılıkların bir arada yaşaması tecrübesinden uzaklaşmıştır. Doğrusu bu Müslümanlar açısından ciddi bir kendine yabancılaşma ve dolayısıyla kimlik krizi durumudur. Kuşkusuz bu durumun oluşumunu yalnızca Müslüman halklardan kaynaklanan bir nedene ya da nedenlere bağlamak da doğru değildir; zira ileride de değineceğimiz gibi, İslam dünyasında yüzlerce yıldır sürdürülen askeri, sosyal ve siyasal politikalarla ideolojik süreçlerin bugün yaşanan sorunların oluşumundaki payı unutulmamalıdır.

Küreselleşen Dünyada Din

Hızla gelişen iletişim ve ulaşım imkânlarıyla bilginin paylaşılması ve insanların birbirleriyle teması açısından adeta “dünyanın daralması” durumunu ifade eden küreselleşme çağımızın realitesidir. Küreselleşen dünyada, yaşanan sorunların ve sıkıntıların da küreselleştiği, hemen her anlamda yerleşmenin yerini küreselleşmeye bıraktığı bir gerçektir. Hemen hiçbir husus artık yalnızca dünyanın herhangi bir yöresiyle sınırlı kalmamakta, dünya genelinde ilgilenilen ve tartışılan bir husus haline gelmektedir. Bu bağlamda İslam dünyasında ya da dünyanın herhangi bir bölgesinde Müslümanlarla ilgili yaşanan bir durum da küresel bir durum olarak bütün insanlığı ilgilendirmektedir, ilgilendirmelidir.

Oliver Roy'un bir çalışmasına başlık olarak kullandığı gibi bugün İslam küreselleşen bir fenomendir. Yalnızca İslam dünyasında değil dünyanın hemen her bölgesinde Müslümanlar yaşamaktadır ve kendi kültürel değerleriyle ve kimlikleriyle var olmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla Müslümanların kendi iç tartışmaları, kamplaşmaları, kutuplaşmaları ve hatta din ve toplum anla-

yışları bütün bunlar yalnızca kendilerini ilgilendiren hususlar olarak görülmemekte, küresel ölçekte herkesi ilgilendirdiği düşünülmekte ve nitekim bu konuda hemen herkes tartışmalara ve gelişmelere bir şekilde müdahil olma konusunda kendisini yetkili ve sorumlu görmektedir.

Peki, küreselleşme Müslümanlar için ne anlam ifade etmektedir? Genel olarak küreselleşme Müslümanlar açısından bir fırsat mıdır yoksa bir tehdit midir? Kuşkusuz küreselleşme Müslümanların dünya genelinde oluşan fırsatlardan yararlanmaları açısından birçok imkân sunmuştur/sunmaktadır. Bu süreçte Müslümanlar bir yandan iletişim, ulaşım imkânları vasıtasıyla insanlığa sunulan fırsatlardan yararlanma olanağı elde ederken bir yandan da dünya genelinde kendilerini ifade etme fırsatı bulmuşlardır. Bununla birlikte bu süreçte yaygınlaşan ve hegemonyal güçlerin ekonomik, politik, askeri ve kültürel önceliklerini gözeterek küreselleşmeci politikalar dünya genelinde Müslümanlar aleyhine birçok gelişmeye de kapı aralamıştır. Küreselleşme sürecinde etkin olan aktörlerin, özellikle Batılıların değer yargıları ve anlayışları lehine, diğer halklar ve kültürel yapılarla birlikte Müslümanlar üzerine de bir dayatma ortaya çıkmıştır. Yine küreselleşmeye paralel olarak dünya genelindeki hegemonyal güçler, kendi çıkar ve menfaatleri doğrultusunda İslam dünyasını şekillendirme çabası içinde olmuşlar ve bu durum Müslümanlar aleyhine bir durum üretmiştir. Örneğin bu konuda ABD ve Batılı müttefikleri tarafında yürütülen “yenidünya düzeni tesisi” projesi ve bu proje çerçevesinde İslam dünyasının yeniden şekillendirilmesi politikasının bugün içinde bulunduğumuz coğrafyayı ne hale getirdiği ortadadır. 21. yy başlarında Irak’a demokrasi getirmek ve insanları bir diktatörün zulmünden kurtarıp temel insan hak ve hukuku bağlamında özgürleştirmek gayesiyle müdahale eden Batılı güçler, Irak’ta sosyal, ekonomik ve kültürel olarak yıkıcı bir katastrofa yol açmış ve yalnızca bugünkü nesillere değil gelecek nesillere de tevarüs edecek görünen etnik, dinsel ve mezhepsel düşmanlıklar bırakmıştır.

Esasen çok kültürcülük açısından küreselleşme Batı ve Batılı politik, dinsel ve kültürel paydaşlar açısından genelde sahip olunan imkân ve değerlerin insanlık genelinde paylaşılması, insanlığın kültürel değerlerinin anlaşılmaya çalışılması ve korunması olarak görülmemiştir. Her aktör ve her kurum küreselleşme sürecini kendi çıkar perspektifinden hareketle tanımlayıp değerlendirmiştir. Batıda, İslam’a ve Müslüman toplumlarla İslami değerlere yönelik tutum da bu şekilde olmuştur. Örneğin, kilise küreselleşmeyi Hristiyan

misyonunu dünya genelinde ve bu arada Müslüman halklar arasında yaymaya yönelik bir ekümenizm süreci olarak algılamıştır; Hıristiyan olmayanlarla diyalojik süreci ise Hıristiyan misyonunun ötekilere iletilmesine olanak sağlayan bir fırsat, bir evanjelizasyon süreci olarak değerlendirmiştir. Bu çerçevede Batılı Hıristiyan halklar arasında gittikçe artan oranda dinsel ve etnik anlamda içe kapanma ve yabancılara, mültecilere karşı çıkma temayülüne birçok yerde bazı kilise çevrelerinin de destek verdiğini görmek şaşırtıcı değildir. Zira kilise, ortaçağlardan itibaren dinsel ve kültürel yönden tek tipçi monopolik bir dünya algısını temsil etmekte ve ötekiler olarak değerlendirdiği farklı kültürel yapılarla yönelik tutumunu proselitizm temeline oturtmaktadır. Zira genelde kilise, dinsel monopoli ile dinin gücü arasında güçlü bir ilişkinin var olduğunu kabul etmiştir. Buna göre dinsel monopoli dinsel yaygınlığı ateşlemektedir, etnik homojenlik ise dinsel yaygınlığa neden olmaktadır. Bununla birlikte bazı çevreler küresel ekonomi ve politika üzerindeki Batı dominant etkisine rağmen, Doğu felsefesinin ve dinsel geleneklerinin Batı toplumları üzerindeki etkisini gittikçe artırmakta olduğundan ve düşünce açısından Batıda adeta bir Doğululaşma sürecinin yaşandığından şikâyet etmektedirler. Öyle ki sadece İslâm'ın ve Müslümanların değil, Saka Gakkai, Hare Krişna, Transenden-tal Meditasyon, Batı Budist Tarikatı Dostları ve Feng Sui felsefesi gibi doğulu akımların da Batıda her geçen gün daha da güçlenip taraftar bulması bu şikâyeti artırmaktadır. Bundan başka Hıristiyan yazarlar, modern insan zihninin sekülerize olması nedeniyle, bir Hıristiyan ahlakı, Hıristiyan davranış biçimi ve Hıristiyan ruhsallığı olsa bile, artık bir Hıristiyan zihninin olmadığını da ileri sürmektedirler. Bütün bu yaklaşımlarda, çok kültürlülüğün doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan kültürler arası temasın ve öteki ile bir arada yaşamanın geleneksel Batılı yaşam tarzına ve Hıristiyan tekelciliğine yönelik kaçınılmaz olumsuz etkilerinden kaynaklanan kaygı ve endişeler dile getirilmektedir. Bütün bunlar Hıristiyan geleneğinin Batıdaki monopolisini tehdit ediyor gözükse de kilise dünya genelinde yürüttüğü faaliyetleriyle küreselleşme sürecini kendi anlayışı açısından bir fırsata dönüştürmeye çalışmaktadır.

Küreselleşme sürecinde din ve küreselleşme ilişkisi bağlamında en dikkat çekici olan hususların başında dinler ve dini gruplarla şiddet ilişkisi gelmektedir. Sadece sahip olunan fırsatların ve değerlerin değil sorunların da evrensel boyutta hissedildiği günümüzde şu ya da bu şekilde dinle ilişkilendirilen şiddet ve terör yerellikten evrenselliğe doğru bir evrilme yaşamıştır. Bir diğer

ifadeyle dinle ve dini gruplarla ilişkili şiddet ve terör de birçok sorunda olduğu gibi yerellikten çıkmış, küreselleşmiştir.

Günümüzde başta İslam ve Müslümanlar olmak üzere birçok dinsel gelenek bir şekilde şiddetle ve terörle birlikte anılır hale gelmiştir. Bu durum, dinin ve dindarlığın ne'liği ile dinin amacı ve gayesi üzerine ciddi sorgulamaları da beraberinde getirmiştir. Dinin yapıcı, insanlığın barışını, felahını ve kurtuluşunu esas alan temel iddiası ve insan canının, malının, düşüncesinin kutsallığını ve bunlara saygı duymayı esas alan ahlaki temelleri sorgulanır hale gelmiştir. Öyle ki bazı yazarlar içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda dinlerin, şu ya da bu bağlamda dünya genelinde çatışmalara ve terörizme referans olarak kullanılmasına yönelik yıkıcı bir potansiyel taşımakta olduğunu ileri sürmektedir.

Gerçekten de dinler, özü itibarıyla çatışmalara temel oluşturan ve dünya genelinde hitap ettiği insanı şiddete, teröre ve yıkıcılığa yönelten bir yapı mı arz etmektedir? Şayet böyleyse, bu durum esasen insanın huzurunu ve felahını amaçlayan dinin temel iddiasıyla ne kadar uyumludur ya da uyumlu mudur? İleride değineceğimiz gibi, din ve şiddet tartışmalarında gözden kaçırılan husus; şiddetin doğrudan dini bir tutum ve davranış olmaktan öte çoğunlukla siyasal bir motivasyon taşınması ve dinlerin şiddeti meşrulaştırmada yalnızca bir araç olarak kullanılmasıdır. Bir başka ifadeyle dinsel ve politik şiddetin yüzyıllar boyu iç içe geçmiş durumda olduğu göz ardı edilmektedir.

Tartışılan Müslüman Kimliği

Dünya genelinde yaşanan ve İslam dünyasını ve Müslümanları içine alan küresel sorunlar İslam ve Müslümanlar üzerine ciddi tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaları iki şekilde düşünmek mümkündür: Bunlardan ilki İslam ve Müslümanlar üzerine dışarıdan, yani gayrimüslim çevrelerce yapılan tartışmalardır. İkincisi ise Müslümanların kendileri, kendi İslam algıları, kimlikleri ve değerleri üzerine yaptıkları tartışmalardır. İslam ve Müslümanlar üzerine dışarıdan yapılan tartışmalar yeni değildir; zira İslam, tarihinin başlangıcından itibaren temsil ettiği inanç sistemi, dinamik yapısı, yayılma/yaygınlaşma kapasitesi, kültürel değerleri ve müntesipleri açısından sürekli konuşulup tartışılmıştır. Özellikle Hristiyan Batı, tarihsel süreçte kendi geleneğinden, değerlerinden ve sosyal, siyasal, ekonomik çıkar ve menfaatlerinden hareketle İslam'ı ve Müslümanları tartışmıştır. Tarihsel süreç içerisinde İslam

ve Müslümanlar genelde Hristiyan Batıyı tehdit eden bir düşman olarak değerlendirilmiş ve Haçlı Savaşları örneğinde olduğu gibi yüzyıllar boyu İslam'a ve Müslümanlara karşı çeşitli askeri ve politik önlemler alınmaya çalışılmıştır.

Günümüze geldiğimizde, İslam ve Müslümanlar üzerine yürütülen tartışmaların yine Batı değer yargıları ve perspektifi çerçevesinde yürütüldüğü dikkati çekmektedir. İslam'la, İslam dünyasıyla ve Müslümanlarla ilgili her tür yorum, analiz ve perspektifte hak, hakikat, doğruluk gibi konularda Batılı paradigma belirleyicidir. Batı, değerler sisteminin ürünü olan sekülerizm, liberalizm, demokrasi, insan hakları ve özgürlüklerden hareketle İslam'ı, İslami değerleri ve Müslümanları tartışma konusu yapmaktadır.

Kabaca 18. yy'dan itibaren dünya genelinde hegemonik bir güç olarak ortaya çıkan ve günümüzde sahip olduğu siyasi, askeri ve ekonomik güç ile dünya genelinde kendi lehine bir hegemonya tesis eden Batı dünyası, bir taraftan kendi aralarında zaman zaman çıkar ve menfaatler çatışmaları yaşarken diğer taraftan Batı hegemonyasına tehdit oluşturabilecek yeni aktörlerin ortaya çıkmasını da engellemeye çalışmaktadır. Batı dünyası soğuk savaşın sona ermesi ve komünizmin iflası üzerine kendi içinde yaşadığı kavgayı sona erdirmiş ve ABD ve Avrupa'nın temsil ettiği liberal demokrasi ve kapitalizm adeta zafer ilan etmişti. Bunun üzerine bazı Batılı sosyal bilimciler liberal demokrasi ve kapitalizm bağlamında Batı tarafından temsil edilen sosyo-kültürel ve ekonomik yapının insanlığın ulaşabileceği en son nokta olduğu kanaatini dile getirmişlerdir. Onlara göre artık buna meydan okuyabilecek başka bir güç ya da bir medeniyet algısı yoktur; dolayısıyla bu bir bakıma tarihin sonudur. Ancak Batı'da diğer bazı sosyal bilimciler Batı medeniyetinin düşmanı konseptinde çok geçmeden Müslümanları öne çıkardı. Buna göre Yahudi-Hıristiyan kültürel arka planına dayalı seküler Batı'nın dünya genelindeki hegemonyasına tehdit oluşturabilecek düşman İslam dünyası ve Müslümanlardır; bu düşmanla yüzleşmek ve muhtemel çatışmanın önlenmesi ya da çatışmada ön alınması için gerekli hazırlıklar yapılmalıdır ve politikalar bunun üzerine bina edilmelidir. Samuel Huntington ve Bernard Lewis gibi sosyal bilimcilerin teorik bir zeminde ifade ettikleri bu perspektifte, Batıyı ve Batı medeniyetini tehdit eden en belirgin unsur Müslümanlar ve İslam medeniyet algısıdır; Batı ile Müslümanlar ya da Batılı ve modern olan Batı medeniyeti ile Batı olmadan kendi geleneksel değerleriyle ve kültürüyle modernleşmeye çalışan İslam medeniyeti arasında bir karşılaşma, hatta çatışma kaçınılmazdır. Dolayısıyla Batı'nın

bunu önlemeye çalışması, daha doğrusu kendi çıkarlarını tehdit eden bu tehdit unsuruyla karşılaşma konusunda gerekli önlemleri bir an önce alması gerekmektedir.

İslam ve Müslümanlar üzerine Batı'nın bu yaklaşımında, bugünün İslam dünyasının durumu değil, tarihsel süreçte Müslümanların Batı karşısında ortaya koydukları performans ve İslam'ın dinamik yapısı etkili gözükmektedir. Dolayısıyla İslam ve Müslümanlar karşıtı bu yaklaşım esasen yeni değildir; bir başka ifadeyle Batı'nın Müslümanları kendisine tehdit olarak görmesi ve bu tehdidi yok etmeye çalışması tanıdık bir tutumdur. Zira Batı ve İslam dünyası arasındaki bu karşılaşma ve karşıtlık Filistin, Suriye, Mısır ve Anadolu'nun İslam egemenliğine girmeye başladığı kabaca 7. Yüzyıldan itibaren devam etmektedir. Sömürge ve kolonyalizm dönemiyle Müslümanlara karşı inisiyatif ele geçiren Batı dünyası, 20. yy'daki soğuk savaş döneminde kendi iç çatışmasını yaşamış, ancak bu çatışmanın liberal demokrat ve kapitalist Batı lehine tamamlanmasıyla, her ne kadar hâlihazırda Müslümanlar siyasal, askeri ve ekonomik yönden oldukça geri konumda olsalar da bu tarihsel düşmanı yeniden hatırlamıştır. Böylelikle İslam'a ve Müslümanlara karşı savunmacı ve çatışmacı bir perspektif ön plana çıkarılmıştır.

Bugün dünya genelinde İslam ve Müslümanlar üzerine yürütülen tartışmalarda ağırlıklı olarak bu savunmacı ve çatışmacı zihniyetin etkilerini görmek şaşırtıcı değildir. Nitekim İslam ve Müslümanlar üzerinden yürütülen din ve şiddet tartışmalarında da bu perspektifin izleri görülmektedir. Son dönemlerde din ve şiddet ilişkisine yönelik dünya genelinde yapılan tartışmaların özellikle İslam ve Müslümanlar üzerinde yoğunlaştığı bir gerçektir. Öyle ki örneğin dünya genelinde Müslüman kimlikle ön plana çıkan kişi ve akımların şiddet ve terör eylemleriyle ilişkisinden hareketle İslam ve şiddet tartışması yapılmakta ve bir din olarak İslam'ın şiddete neden ve nasıl referans yapıldığı tartışılmaktadır. Batılılara göre Orta Asya'dan Afrika'ya İslam dünyası kanlı sınırlara sahiptir ve Müslümanların olduğu her yerde Batılı değerlerle Batı çıkar ve menfaatleri açısından sorun vardır. Bu sorun Batıya düşman, sekülerizm, demokrasi, liberalizm ve Batılı tarzda insan hakları karşıtı olan radikal din yorumundan ve bu yorumu temsil eden kişilerden ve akımlardan kaynaklanmaktadır. Batı kamuoyunda, sosyal, siyasal, ekonomik birçok arka plandan beslenen şiddet ve terör hadiseleri üzerinden İslam ve İslam'ın temel kaynakları (Kur'an ve Hz. Muhammed) tartışma konusu yapılmaktadır. Bu

konuda Batıdaki karikatür krizi olarak bilinen hadisede ve Hollanda'daki ırkçı politikacı Geert Wilders'in yorum ve görüşlerinde Kur'an'ın ve Hz. Muhammed'in şiddetin ve terörün temel referansı olarak addedilmeleri kıyıda köşede kalmış münferid örnekler değildir. Maalesef Batı kamuoyunda akademisyen ve entelektüelinden siyasetçisine ve din adamına kadar hatırı sayılır oranda yaygın bir İslam karşıtlığı gelişmiştir. Medyanın ve belirli mahfillerin pompaladığı önyargılar, korkular ve kaygılarla beslenen bu İslam karşıtlığı, gittikçe güçlenen islamofobinin temel kaynağıdır.

İslamofobinin gelişip yaygınlaşmasında kimi Müslüman kimlikli kişi ve grupların başvurduğu şiddet ve terör eylemlerinin ve bazı Müslüman cemaatlerin içe kapanmacı tutum ve davranışlarının önemli rolü olduğu kesindir. Ancak bunlar bir başına İslamofobik perspektifin ve politikaların tek ya da en belirleyici nedeni değildir. Zira İslamofobiye katkı sunan en önemli sâik, yukarıda kısaca değindiğimiz şekilde Batı'nın dünya genelinde oluşturduğu hegemonik tahakkümün ve bunun ürettiği çıkar ve menfaatlerinin korunması karşısında İslam'ı ve İslam dünyasını tehdit olarak görmesidir. Her ne kadar Müslümanlar, günümüzde sosyo-ekonomik ve askeri yönden Batı'yla kıyaslanamayacak oranda geri olsalar da dinamik bir faktör olarak İslam ve güçlü İslam tarihi Müslümanlar açısından önemli bir potansiyel arz etmektedir. Küreselleşen dünyamızda çeşitli sosyal ve siyasal şartlara paralel olarak Müslümanların yalnızca İslam'ın doğup geliştiği ilk coğrafyada değil, dünya genelinde hemen her yerde yaşadıkları bilinmektedir. Öyle ki günümüzde müntesipleri açısından Hristiyanlıktan sonra en yaygın din konumundaki Müslümanların yaklaşık üçte birinin dünyanın çeşitli bölgelerinde azınlık olarak yaşamakta olduğu görülmektedir. İlimlisinden radikaline kadar farklı İslami anlayışlarıyla Müslümanlar dünyanın hemen her tarafındadır ve İslam küresel anlamda bir güçtür. İslam ve Müslümanlar buldukları her yerde Batılı politikalara ve Batılı medeniyet tasavvuruna karşı direnç göstermekte, örneğin Almanya, Fransa, İngiltere ve benzeri Avrupa ülkelerinde sıkça tartışıldığı gibi Batılı dünya görüşüne entegrasyona direnmektedirler. Ayrıca İslam, dünyanın hemen her tarafından insanları cezbetmekte ve dahası İslam ve Müslümanlar dünyanın hemen her köşesinde bir şekilde gündem oluşturmakta, şu ya da bu şekilde konuşulmayı, tartışılmayı sürdürmektedir.

Bütün bunlardan hareketle, ekonomik, askeri ve siyasal sorunlarına rağmen Müslümanlar, bir türlü asimle olmayan yapılarıyla ve meydan okuyucu

tavırlarıyla kontrol altına alınmaları gereken ciddi bir rakip olarak görülmektedir. Bu perspektif doğrultusunda Batı toplumsal yapısında azınlık olarak yaşayan Müslümanların sosyal alanda kendi kültürel değerleriyle ve kimlikleriyle görünür olmaya yönelik her istek ve talebi reddedilmekte ve entegrasyon adı altında asimilasyon politikaları yürütülmektedir.

Bundan başka Batı, Müslüman kimliği konusunda kendi değer yargılarından hareketle bir takım kategorizasyonlar yapmaktadır. Liberal İslam, modernist İslam, ılımlı İslam, radikal İslam, fundamentalist İslam ve benzeri tanımlamalarda merkeze alınan değer yargısı Batılı paradigmadır. Batı kendi çıkar ve menfaatlerinden ya da kendisiyle ilişkisinden hareketle yaptığı bu kategorizasyonda, Roy'un kitabında yaptığı gibi Batı çıkar ve menfaatlerine uygun Müslüman profilini tespit edip desteklemeyi kendi geleceği açısından önemli görmektedir. Batıya göre kabul edilebilir bir İslam anlayışı ve kabul edilebilir bir profil, Batılı değer yargılarıyla çatışmayan ve Batı'ya eklenmiş olanıdır. Bu konuda geleneksel İslam anlayışını ve İslam fikhını esas alan bir yapının devamı her zaman sorunlu görülmüştür. Zira geleneksel İslam anlayışı ve fihkı Batılı değerlere adaptasyona ve entegrasyona direnç göstermektedir. Örneğin, İslam'ın "Allah'ın kitabı" olarak tanımladığı Kur'an'ın ve Kur'an mesajının değişmezliği inancı çok kültürcülük ve toplumsal entegrasyon açısından ciddi bir sorun olarak görülmektedir. Çünkü Kur'an'ın içerdiği mümin ve kâfir tanımlamalarıyla Müslüman olmayanlara özellikle de Yahudilere karşı duruşu, Müslümanların farklı kültürel yapıları oldukları gibi kabullenmeleri ve onlarla eşit vatandaşlık, karşılıklı saygı ve liberal değerlere bağlılık gibi temeller üzerine bir arada yaşamalarını zorlaştırmakta olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle İslam'ın da tıpkı Hristiyanlığın tarihte geçirdiği reformasyon süreci ve yerelleşme serüveni gibi bir yeniden yorumlanmaya ve yerelleşmeye ihtiyacı vardır. Dolayısıyla demokrasi, sekülerizm, liberalizm ve benzeri Barılı paradigmalar doğrultusunda yorumlanmış bir din anlayışına ihtiyaç vardır ve bu anlayışı temsil eden ya da bu anlayışa yakın olan Müslüman kişi ve grupların desteklenmesi gerekir.

Bu yaklaşım doğrultusunda Batıda İslam dünyası kökenli bazı akademisyenler, insan hakları savunucuları ve entelektüeller aracılığıyla "Avrupa İslam'ı" konseptinde olduğu gibi İslam'ın yeni yorumlarının üretilmesi ve yeni bir İslam fihkı inşası çalışmaları desteklenmektedir. Ayrıca Batı kamuoyunda başta minare ve tesettür kıyafeti olmak üzere İslam'ın dışa yönelik simge ve

sembolleri aleyhine çeşitli kampanyalar yürütülüp zaman zaman yaptırımlar yürürlüğe konulmakta ve “cihad”, “ümme” ve “hak din” gibi bazı İslami temel kavramlar aleyhine kamuoyu oluşturulmaya çalışılmaktadır. Örneğin Batı medyasında ve akademik ve entelektüel çevrelerinde, terör ve şiddet yanlısı bazı kişi ve grupların tutum ve davranışlarından hareketle ve “militan cihad”, “cihadçı ideoloji”, “cihadçılar” gibi kavramsallaştırmalarla cihad kavramının adeta şeytanlaştırılmaya çalışıldığı gözden kaçmamaktadır. Yine İslam’ın “hak din” ve “Allah katında din İslam’dır” şeklindeki ifadeleri, ayrımcılık içerdiği ve plüralist Batı değerlerine aykırı olduğu gerekçesiyle eleştiri konusu edilmektedir. Nitekim 11 Mart 2005’te Diyanet İşleri Başkanlığının hazırladığı bir hutbe metninde yer alan “İslam’ı ve Müslümanları tarihten silmek için sözde kutsal ordular oluşturdu, ancak nihai amaçlarına ulaşamadılar” ve ‘Allah katında tek din İslam’dır’ cümleleri AB üyesi ülkelerde ve Amerika’da rahatsızlık oluşturduğu ve bununla ‘ayrımcılık’ yapıldığının iddia edildiği bilinmektedir. Hatta Batılı liderlerden gelen şiddetli eleştirilere zamanın Diyanet İşlerinden sorumlu Bakanı “İslam dini son dindir diyemeyecek miyiz?” diye tepki göstermiştir.

Bütün bunlar Batı’nın kendi değerlerinden, çıkar ve menfaatlerinden hareketle Müslümanlara yeni bir kimlik inşa etme çabasından başka bir anlam taşımamaktadır.

Bunlar bir tarafa, Müslümanlar arasında da ciddi bir kimlik krizi yaşandığı bir gerçektir. Dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan Müslümanlar ve din anlayışları dikkate alındığında, bir tek Müslüman kimliği mi yoksa farklı kimlikler mi vardır? Günümüzde Müslüman olmak neyi ifade etmektedir ve bireysel ve sosyal yaşantıda İslami değerlerin Müslümanlara nasıl bir kimlik kazandırması gerekir? Özellikle İslam ülkeleri olarak adlandırılan coğrafyada Müslümanların ortaya koydukları kişilik karakterleri, inançlar ve ahlaki tutumlar ne kadar İslamidir? Aynı şekilde dinden hareketle farklılıkları yok etmeye çalışan, kendisini ve düşüncelerini şiddet ve terör yoluyla ifade etmeye çalışan kişi ve grupların temsil ettiği din anlayışı ne kadar İslam’dır, ya da İslam mıdır? Yine İslam toplumları içinde farklı inanç ve din mensuplarıyla Müslüman çoğunluğun ilişkileri nasıl olmalıdır ve azınlık olarak yaşadıkları ülkelerde cârî sosyal ve siyasal yapıyla ilişkileri nasıl olmalıdır gibi sorular Müslümanların ciddi şekilde üzerinde durmaları gereken hususlardır.

Bugün Müslümanlar arasında yaşanan en önemli sorunların başında kendine yabancılaşma ve kimlik erozyonu gelmektedir. Müslüman birey düşüncelerinde, tavır ve tutumlarında kısaca yaşamında hızla İslam'ın temel referanslardan uzaklaşmaktadır. Yaşamdaki asıl belirleyiciler olarak İslam'ın temel referansları olan Kur'an ve Sünnet değil başka şeyler ön plana çıkmıştır. Genelde dinin özü bir tarafa bırakılmış ve şekli hususlar üzerinde yoğunlaşmaya başlanmıştır. Bu çerçevede İslami değer ve kavramların içi boşaltılmıştır. Sabır, takva, ihsan, infak, namaz ve oruç gibi temel İslami ibadetler, sıradan birer ritüele dönüştürülmüştür. Örneğin yalnızca psikolojik tatmin için infakta bulunma, namazı sıradan bir alışkanlığa dönüştürme, sabrı hak ve hakikat üzere sebat edip direnme yerine zillete boyun eğip tahammül gösterme, orucu, hacı, umreyi ve benzeri ibadetleri sıradan alışkanlıklara ya da geleneksel mahalle baskısında dayalı yapılagelen ritüellere dönüştürme gibi... Din, İslam'ın temel referanslarından hareketle değil yalnızca atalardan miras alınan bir kültür gibi algılanmaya başlamıştır. Bu çerçevede gelenek din haline getirilmiştir; bağlı olunan mezhepler, meşrepler ve cemaatler adeta dinin yerini almış ve dinleştirilmiştir. Dolayısıyla farklı görülen dini yorum ve görüşler ötekileştirip şeytanlaştırılma yoluna gidilmiştir. İçinde yaşanan sosyal ve siyasal şartlardan hareketle hızlı bir dünyevileşme süreci yaşanmaktadır. Çağı yakalamak, sosyal hayatın imkânlarından yararlanmak gibi tezlerden hareketle içinde yaşanan toplumsal yapıda sıradanlaşmanın ve kendine, kendi değerlerine yabancılaşmanın meşruiyet zemini oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylelikle yaşanan hayat din haline getirilmiştir. Bütün bunlarla ilişkili olarak insanlar ya liberalleşme ya da radikalleşme şeklinde iki uç kimlik arasında bir tercih yapmaya zorlanmaktadır. Oysa asıl olması gereken; ne liberal ne de radikal bir çizgi yerine bir değerler sistemi olan İslam'ın tevhid, adalet, el-emri bi'l-maruf ve'n-nehyi ani'l-münker, güzel ahlak, doğruluk, ihsan gibi temel değerlerinden ve bu değerleri vaz eden Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünnetinden hareketle bir İslami kimlik edinmek olmalıdır.

Son Söz

Farklı kültürel yapıların bir arada yaşamasını ifade eden çok kültürlülük günümüzde bir realitedir. Bir arada barış içerisinde var olmanın yolu farklı kültürel ve dinsel geleneklere bağlı insanların/halkların birbirini tanıma ve anlama ortamlarının tesisine olumlu katkıda bulunmalarıdır. Gerek İslam

ülkelerinde gerekse Müslümanların azınlık olarak yaşadıkları yörelerde yaşanan ciddi problemler dikkate alındığında, farklılıklarla bir arada yaşama konusunda günümüz Müslümanlarının ciddi problem yaşadıkları ortadadır. Oysa Müslümanlar temel İslami referanslardan hareketle yukarıda kısaca değindiğimiz esaslar doğrultusunda farklı kültür ve din gruplarıyla bir arada yaşama tecrübesi açısından insanlığa çok şey verebilirler. Çok kültürlülüğe ve bir arada yaşamaya dair İslam tarih tecrübesi Müslümanlara, gerek Müslüman olmayan insanlarla/toplumlarla gerekse kendi aralarındaki farklı mezhep gruplarıyla olan ilişkilerinde şu üç önemli husustan hareketle ilişkilerini tesis etmelerini öngörmektedir. Bunlardan birincisi karşıdakini anlama ve tanıma sürecinin sağlıklı şekilde oluşturulmasıdır. Bu, karşısında yer alan geleneklerin anlayışlarını, önceliklerini, tutum ve davranış kalıplarını ve her türlü karakteristiklerini tanıyıp anlamayı sağlayacaktır. İkincisi; Müslüman'ın kendini karşısındakine anlatma sürecinin oluşturulmasıdır. Kendisini anlatmaya, ifade etmeye yönelik olarak uygun ve ikna edici yöntemlerin belirlenmesi, insanlara karşı hoşgörülü, yumuşak huylu olunması oldukça önemlidir. Bu süreç, Müslümanın sahip olduğu inanç değerlerinin, kültürel anlayışların ve önceliklerin ve İslam'ın temsil ettiği doğruların ötekine anlatılması süreci olacaktır. Son olarak, insanlığın karşı karşıya olduğu ortak sorunlara yönelik ortak akıl üretme ve ortak çözüm yolları arama çabası içinde olunmalıdır. Zira ne kadar farklı olursa olsun her kültürel yapının sorunların çözümü konusundaki önerisi dinlenmeli, dikkate alınmalı ve tartışılmalıdır. Bütün bu ilkelere çerçevesinde İslam farklılıkları yok edilmeleri gereken şeyler olarak değil, farklılıklarına rağmen ortak bir medeniyet inşasında dikkate alınmaları gereken ve medeniyet inşasına katkıda bulunacak zenginlikler olarak kabul eder.

Esasen birbirini tanıma ve anlama ile barış içerisinde bir arada yaşama imkânının oluşturulması ve insanlığı tehdit eden sorunlara karşı ortak aklın oluşturulmaya çalışılması, ben ve öteki'nin, insanlığın yüz yüze olduğu sorunlara karşı ortak mücadele yollarının ve ortak direnç noktalarının oluşturulmasına da katkıda bulunacaktır. Bugün insanlık, açlık, fakirlik, işsizlik, şiddet, terör, fırsat eşitsizliği, ahlaki çöküntü, inançsızlık, zulüm, sağlık, eğitim ve hukuki sorunlar, baskıcı yönetimler, sivilleşememe ve benzeri birçok sorunla karşı karşıyadır. Küresel anlamda bu sorunlar bütün insanları şu ya da bu şekilde ilgilendirmektedir. Bütün dinsel ve kültürel geleneklerin bu sorunların çözümüne yapacakları katkı oldukça önemlidir. Özellikle dinsel

geleneklerin, insanlığın karşı karşıya olduğu bu sorunlara karşı söyleyeceği çok sözü vardır. Zira inanç ve ibadetle ilgili söylemlerinin yanında adalet ilkesinin vurgulanması, zulüm ve haksızlığa karşı çıkılması, insanın can, mal ve ırzının kutsal kabul edilmesi gibi hususlar, bilinen bütün inanç sistemlerinin (özellikle de evrensel dinlerin) temel öğretileri arasında yer almaktadır.

Dinin, insana yönelik söylemleri, temelde iki ana noktada özetlenmektedir. Bunlardan ilki, dinin insana kurtuluş ve hakikat sunmakta olmasıdır. Kurtuluş ve hakikati nasıl ifade ederse etsin, bütün dinler insanı kurtarma iddiasını taşımaktadır. Bu doğrultuda dinin inanç ve ibadet sistemi ile kültür ve ritüelleri insana sunulan bir kurtuluş reçetesidir. İkincisi ise, dinin insanın huzur ve mutluluğunu hedeflemekte olması ve insana mutluluk yolunu göstermesidir. Bu söylemleri doğrultusunda dinler, insanın mutluluğunun vazgeçilmez değerleri olarak gördükleri adalet, doğruluk, dürüstlük, güven, itimat, yardımlaşma, kötülükten uzak durma ve sevgi gibi nitelikleri insan yaşamında egemen kılmaya ve bu değerlerin yerleştirilmesini sağlamaya çalışırlar. İşte bu ortak özelliklere sahip olan farklı inanç sistemlerine inanan insanlar, insanlığın huzurunu ve geleceğini tehdit eden şeylere karşı güç birliği etmeli; kendi inanç ve ifade özgürlüklerinin ötekilerin yaşam ve inanç alanlarına saygı göstermekten geçtiğinin bilincinde olmalıdırlar.

Kaynakça

- Beyer, P., Religion and Globalization, London: Sage Publ. 1994.
- Blamires, H., The Christian Mind, Ann Arbor 1978.
- Bruce, S., God is Dead: Secularization in the West, Oxford: Blackwell 2002.
- Delicate, N., "Religion and Violence: The Paradox of a Human Tragedy", Religious Studies Review, 35:1, 2009.
- Eliade, M., Patterns in Comparative Religion, London; Sheed and Ward Ltd. 1958.
- Esposito, John L., Unholy War: Terror in the Name of Islam, Oxford University Press 2002.
- Fukuyama, F., "End of history and the last man", The National Interest, Summer 1989
- Gündüz, Ş., Dinsel Şiddet: Şiddet ve Sevgi İkileminde Hıristiyanlık, İstanbul: Risale 2006.
- Gündüz, Ş., Küresel Sorunlar ve Din, Ankara: Ankara Okulu 2005.

Hamidullah, M., İslam Peygamberi, İstanbul 1995.

Huntington, S., "The clash of civilization?", *Foreign Affairs*, 72:3, Summer 1993.

Jones, R.G., *Groundwork of Christian Ethics*, London: Epworth Press 1984.

Küntzel, Matthias, *Jihad and Jew-Hatred; Islamism, Nazism and the Roots of 9/11*, tr. by C. Meade, New York 2007.

Lewis, B., "The Revolt of Islam: When did the conflict with the West begin, and how could it end?", *The New Yorker*, 19 November 2001 (<http://www.newyorker.com/magazine/2001/11/19/the-revolt-of-islam>).

Mattox, J. M., *Saint Augustine and the Theory of Just War*, New York: Continuum 2006.

Nepstad, S.E., "Religion, Violence, and Peacemaking", *Journal of the Scientific Study of Religion*, 43:3, 2004.

Pedersen, P. (ed.), *Multiculturalism as a Fourth Force*, London: Routledge 1999.

Rabasa, A. (ve diğerleri), *Building Moderate Muslim Networks*, Rand Center for Middle East Public Policy 2007.

Roy, O., *Globilized Islam: The Search for a New Ummah*, Columbia University Press 2004.

Said, E. W., *Orientalism*, Vintage Books Edition 1979.

Silberman, I, E.T Higgins, C.S. Dweck, "Religion and the World Change: Violence and Terrorism versus Peace", *Journal of Social Issues*, 61:4, 2005.

Unqureanu, Daniel, "Sayyid Qutb's Ideological Influence on Contemporary Muslim Communities Across Western Europe", *International Journal of Philosophy of Culture and Axiology*, 7:2, 2010.

Wheless, J., *Forgery in Christianity*, <http://www2.prestel.co.uk/littleton/ra1fic7.htm>